

і мистецтво законодавства йдуть рука об руку. Свої, можливо не бездоганні, але важливі для розуміння соціологічної сутності деонтології, характерні для неї системи взаємозалежних категорій І. Бентам засновував на пріоритетності уваги до проблем "державної моральності".

Висновки: отже, саме І. Бентам є родоначальником онтологічного підходу в науковому розв'язанні низки соціологічних, прикладних проблем, оскільки розробив модель науки про норми професійної поведінки людини, яка в силу своєї соціальної ролі наділена владними повноваженнями і має здійснювати їх в інтересах суспільства і конкретних громадян у межах вимог етики.

Використана література:

1. Bentham J. Deontology or, The Science of Morality : Vol. I. - London : Longman, Green, Longman, Roberts, and Green, 1834. - 320 p.

УДК 340.132

К.С. Ємельяненко

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стаття посвячена дослідженню способів розвитку правового регулювання. Розглянуто історический і іноземний досвід правоприменительной діяльності. Висказано мнение о необходимости универсализации и стандартизации, интенсивного развития правового регулювання отношений, що возникают в киберпространстве.

Ключові слова: *правові стандарти, універсализація права, негативний законодавець, кіберпростір, саморегулювання.*

Стаття присвячена дослідженню способів розвитку правового регулювання. Розглянуто історичний та іноземний досвід правозастосовчої діяльності. Висловлено думку про необхідність універсализації і стандартизації, інтенсивного розвитку правового регулювання відносин, що виникають у кіберпросторі.

Ключевые слова: *правовые стандарты, универсализация права, негативный законодатель, киберпространство, саморегулирование.*

The article deals with methods of regulation. The historical and international experience of law enforcement. The need to universality and standardization, the intensive development of the legal relationship reguluyuvannya scho there in cyberspace.

Key words: *legal standards, universalization is right, negative legislator, yber-space, selfregulation.*

Правове регулювання є невід'ємним компонентом політично організованого суспільства, воно забезпечує стабільність та динаміку суспільних відносин на всіх етапах цивілізаційного розвитку людства. Різним аспектам правового регулювання присвячені роботи С. С. Алексєєва, С. В. Бобровник, В. М. Горшенєва, Т. В. Кашаніної, М. І. Колюбри, В. М. Косовича, Л. А. Луць, О. В. Малько, М. І. Матузова, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, В. Д. Сорокіна, В. М. Сирих, Т. І. Тараконич, Ю. О. Тихомирова та багатьох інших вітчизняних та зарубіжних науковців. В своїх дослідженнях вони розкрили загальні закономірності правового регулювання, його основні елементи, стадії, види, типи тощо. Водночас слід зазначити, кожному історичному етапу розвитку суспільства притаманні особливі риси, характерні для правового регулювання саме даного періоду. Отже, метою даної статті є осмислення та розкриття основних тенденцій розвитку правового регулювання в сучасних історичних умовах.

Аналізуючи характерні моменти сучасного правового регулювання, перш за все слід звернути увагу на таку його особливість, як універсалізація. На відміну від доіндустріального періоду, характерною рисою якого була багатоманітність еталонів поведінки, регулювання суспільних відносин на основі персонального, а не територіального підходу, та індустріального періоду, коли відбувається централізація правового регулювання в межах певної території на основі національного закону, постіндустріальний етап розвитку людства характеризується широким розповсюдженням норм, які мають глобальний, наднаціональний характер. В умовах глобалізації відбувається взаємозбагачення правових систем, розробка еталонів, які утворюються внаслідок взаємного проникнення цінностей, культур, нормативних масивів. Це є закономірним явищем, і у цьому зв'язку В. О. Рибаків вірно звертає увагу на те, що правова культура, яка блокує всесвітні зв'язки, зберігає самотність дорогою ціною - у результаті подібної самоізоляції вона опиняється "нижче рівня історії" [1, с. 5]. Економічні, політичні, культурні реалії сучасного світу є такими, що об'єктивно вимагають формування універсальних регуляторів суспільних відносин. Відбувається стандартизація у праві, яка є юридичним відображенням стандартизації всього суспільного життя. В економічній сфері вона полягає у стандартизації виробництва й споживання, у соціальній проявляється у виникненні однотипної соціальної структури (середній клас), у духовній сфері - у формуванні так званої масової культури. Правова стандартизація встанов-

лює як у рамках міжнародних організацій, так і на більш високому рівні єдині мінімальні норми й вимоги до правового регулювання тих або інших суспільних відносин [2, с. 84]. Правові стандарти сьогодні стосуються різноманітних сфер правового регулювання: реалізації прав і свобод особи, підприємницької діяльності, фінансових відносин, укладання договорів, функціонування правосуддя, правоохоронної діяльності тощо. Відповідність національного законодавства вказаним стандартам є одним з важливих критеріїв оцінювання кожної держави міжнародною спільнотою, її віднесення до категорії демократичних, правових, соціальних, ринкових, і у самому широкому сенсі – цивілізованих держав.

Одним з проявів універсалізації, стандартизації правового регулювання є запозичення іноземної термінології. Як зазначає А. С. Піголкін, "оновлення правової мови (та й літературної мови в цілому) – процес природний, постійний, який потребує найчастіше активного застосування іншомовних семіотичних засобів, що обумовлено інформаційними потребами, міжнародними діловими зв'язками" [3, с. 100]. У сучасній юридичній мові широко розповсюджені такі терміни, як "білінг", "демпінг", "дефолт", "іпотека", "кліринг", "лізинг", "франшиза", "хостінг" та цілий ряд інших, які мають міжнародний характер. Дана тенденція в цілому має позитивне значення, але надмірне використання в законодавстві іноземних термінів підвищує "поріг розуміння" закону та може призвести до руйнування національної термінологічної спадковості. В цьому сенсі, на нашу думку, слід погодитися з В. Ю. Тураніним, який вказує, що вживання запозичених юридичних термінів не повинне входити в суперечність із загальною концепцією термінологічної єдності національного законодавства [4, с. 17].

В умовах універсалізації права, зближення правових систем закономірним є зростання ролі принципів права у регулюванні суспільних відносин. О. В. Скрипнюк визначає принципи права як систему найбільш загальних і стабільних імперативних вимог, закріплених у праві, які є концентрованим вираженням найважливіших сутнісних рис і цінностей, притаманних конкретній правовій системі, і які визначають її характер та напрями подальшого розвитку [5, с. 98]. З цим визначенням можна цілком погодитися, але слід зауважити, що в сучасних умовах принципи, притаманні конкретній правовій системі, поступаються у своєму значенні та регулятивній силі принципам, які мають наднаціональний характер та закріплені у міжнародних документах.

Зазвичай принципи права через свій абстрактний характер відіграють менш активну роль у правовому регулюванні порівняно з нормами права. Вони мають переважно загальноорієнтаційний, спрямовуючий вплив на процес правотворчості або використовуються як інструмент подолання прогалин у праві при здійсненні правозастосовної діяльності. Але принципи, які відображають базові цінності існування людської особистості, втілюють сутнісні основи взаємодії суб'єктів соціального спілкування, глибоко укорінені у свідомості людей і більшою мірою, ніж конкретні приписи, впливають на їхню діяльність. Вони спроможні навіть без знання конкретних норм спрямовувати поведінку людей у потрібному напрямку. Принципи юридичної рівності, свободи, гуманізму, справедливості сукупно втілюються у концепцію верховенства права, вони утворюють ідейне підґрунтя сучасного законодавства. Саме завдяки ним індивіди і суспільство сприймають право як належне і обґрунтоване, а не як "один з численних продуктів державної діяльності" [6, с. 54].

Важливе місце у сучасному праві посідає категорія інновації. Інноваційний процес передбачає критичне осмислення існуючого соціально-правового простору й на основі цього розв'язання нових завдань і досягнення цілей, адекватних новим потребам, інтересам суспільства та соціально-правовій ситуації, що об'єктивно склалася в державі. Інновація пов'язана з певними нововведеннями, але не будь-яку новацію слід вважати інновацією, а лише таку, яка радикально покращує стан об'єкта регулювання, суттєво підвищує ефективність функціонуючої системи. За словами А. К. Черненко, інновація повинна розглядатися не лише у соціально-економічній та економіко-правовій площині, її важливість проявляється також у теоретико-методологічному і навіть світоглядному аспектах. Основою сучасного інноваційного процесу є стратегічний напрямок розвитку, у якому пріоритет віддається людині. Людина виступає як основний капітал, у неї мають інвестуватися основні ресурси [7, с. 77-78]. В цих умовах зростає значення правової ідеології, доктринальних розробок вчених-юристів, а також практики Конституційного Суду. Достатньо часто Конституційний Суд іменують "негативним законодавцем", маючи на увазі той факт, що даний орган, визнаючи певні нормативно-правові акти неконституційними, фактично припиняє їх дію. На нашу думку, слід звернути увагу й на позитивний вплив органу конституційної юрисдикції на розвиток законодавства, на інноваційну

теоретико-правову спрямованість позицій Конституційного Суду, які враховуються у подальшій нормотворчій роботі парламенту, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, корегують її відповідно до новітніх вимог функціонування соціуму.

До сучасних тенденцій розвитку правового регулювання слід віднести також наростання комплексного нормативного регулювання суспільних відносин. Традиційний поділ права на приватне й публічне потребує нового критичного осмислення, оскільки достатньо розповсюдженим є взаємне проникнення інститутів і галузей приватного і публічного права, системне використання імперативного та диспозитивного методів правового регулювання. Ускладнення й збагачення суспільних відносин приводять до появи галузей, які не піддаються класифікації за критерієм "публічне" або "приватне". Врегулювання предмету, який має комплексний та цілісний характер, вимагає юридично різнорідних способів впливу, котрі полягають у своєрідній комбінації вихідних, типових прийомів юридичного регулювання [8, с. 157]. Найбільш показово поєднання приватноправового та публічно-правового регулювання спостерігається у господарському праві, але до змішаних (комплексних) галузей окремі автори відносять також фінансове, трудове і навіть сімейне та конституційне право [9, с. 213-218].

Ще одною важливою тенденцією є збільшення гарантійної складової правового регулювання. Це особливо важливо підкреслити в умовах визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Без належних економічних, політичних та юридичних гарантій подібне положення матиме декларативний характер. Вважаємо, що на сучасному етапі історичного розвитку саме гарантії, а не примус, слід вважати сутнісною рисою права. Суддя Європейського суду з прав людини А. Нуссбергер вказує на те, що всі гарантії прав людини мають загальну структуру, що складається із трьох рівнів, які сумарно можна представити у вигляді формули "поважати - захищати - виконувати". "Поважати" право означає, що держава повинна утримуватися від втручання в його реалізацію. "Захист" права передбачає активний обов'язок держави забороняти й запобігати порушення права третім особам. На третьому рівні держава вже повинна щось "забезпечити", наприклад - соціальну допомогу малозабезпеченим верствам населення [10, с. 111]. Такий системний підхід є запорукою

реальності, цілісності реалізації прав і свобод. Важливо, щоб гарантії прав людини мали належну правову базу та знаходили своє відображення у нормах як матеріального, так і процесуального права. Впровадження надійних, системних і продуманих з правової та соціально-психологічної точки зору юридичних гарантії є однією з важливих сторін правового регулювання, правового життя суспільства.

Суттєво впливає на розвиток правового регулювання широке розповсюдження глобальних комп'ютерних мереж, які сьогодні вже не можна розглядати виключно як технологічний інструмент комунікації. Над матеріальною інфраструктурною основою глобальних мереж утворилася соціальна надбудова у вигляді сітьового співтовариства, що сформувало відповідний інформаційний простір (кіберпростір). Тому це явище повинне вивчатися в широкому контексті соціальних, політичних, культурних і економічних трансформацій сучасного суспільства [11, с. 38]. Кіберпростір визначається як система комунікативних дій і відносин, а також ресурси, що накопичуються в результаті сукупної людської діяльності, зв'язані в єдину глобальну структуру. Верховний суд США розглядає його наступним чином: "Унікальний носій, відомий його користувачам як кіберпростір, що не перебуває на певній території, але доступний кожному в будь-якій точці світу через Інтернет" [12, с. 40].

Використання можливостей мережі Інтернет здійснюється у самих різних сферах: розвиваються електронні платіжні системи, електронна торгівля, при укладанні договорів та різного роду угод застосовується електронний цифровий підпис, відбувається автоматизація застосування деяких імперативних норм публічного права (приміром, норм про сплату податків). Паперовий документообіг все більш інтенсивно замінюється електронним. Це викликає необхідність належної нормативної регламентації відносин в даній сфері. Але специфіка віртуального простору створює суттєві перепони на цьому шляху. Кіберпростір не має чітко визначених меж, діяльність у ньому має транскордонний характер, що суттєво ускладнює його нормативну регламентацію.

Особливої уваги потребує питання нормативного регулювання відносин у кіберпросторі у зв'язку зі зростанням рівня електронної злочинності. Виникає необхідність захисту персональних даних, обмеження доступу до окремих сайтів, припинення злочинної діяльності у віртуальному просторі, заборони азартних ігор в Інтернеті тощо. Суттєвою перепорою на цьому шляху є наявність суттєвих колізій, які існують

у національних законодавствах різних країн у сфері сітьового права. Як характерний приклад можна пригадати відмову США підтримати прийняту в 2001 році у Франції постанову суду, яка накладала обов'язок на зареєстрований у США інтернет-портал Yahoo! припинити розміщення матеріалів, що містять пропаганду насильства, і закрити доступ французьким користувачам до американських сайтів, через які продавалися нацистські реліквії. На території Франції зазначені дії заборонені законом, у США ж вони вважаються правомірними [11, с. 40]. Важливим кроком у напрямку розв'язання даної проблеми стало прийняття у 2001 р. Будапештської конвенції "Про боротьбу з кіберзлочинністю" ("Convention on Cybercrime"), яка передбачає створення транснаціонального органу, що працює у режимі on-line та має повноваження по видаленню матеріалів незалежно від місця фізичного знаходження інтернет-ресурсу [12, с. 42]. Даному питанню приділяється значна увага і на пострадянському просторі. 16 травня 2011 року, на 36-му пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД було прийнято модельний закон "Про основи регулювання Інтернету". У ст. 13 зазначеного документу вказано: "Держава приймає законодавчі й інші заходи з метою протидії використанню Інтернету в протиправних цілях. У зазначених цілях держава встановлює обов'язок операторів послуг Інтернету зберігати інформацію про користувачів і про надані ним послуги не менше 12 місяців і надавати дані відомості по запити судових і (або) правоохоронних органів" [13].

Слід сказати, що Україна не стоїть осторонь тих процесів, що відбуваються у світі у зв'язку з формуванням сітьового суспільства. Так, наша держава ратифікувала вищезгадану конвенцію "Про боротьбу з кіберзлочинністю", вона набула чинності 01.07.2006 р. [14]. Також слід згадати про Закон України "Про електронний цифровий підпис" [15]. Крім того, Розпорядженням Кабінету України від 13 грудня 2010 р. № 2250-р схвалено Концепцію розвитку електронного урядування в Україні. Метою цієї Концепції є визначення засад та створення умов для досягнення європейських стандартів якості послуг, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Впровадження електронного урядування передбачає створення якісно нових форм організації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх взаємодію з громадянами та суб'єктами господарювання шляхом надан-

ня доступу до державних інформаційних ресурсів, можливості отримувати електронні адміністративні послуги, звертатися до органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням Інтернету [16].

Реалії розвитку суспільних відносин знаходять свій прояв ще у одній тенденції розвитку правового регулювання, яка полягає у його децентралізації, зростанні значення механізмів саморегуляції. Саморегулювання розуміється як самостійна й ініціативна діяльність недержавних інститутів по розробці й встановленню правил поведінки, а також контролю за додержанням цих правил. Основною ідеєю саморегулювання є виконання особами правил і стандартів, які виходять не від держави, а від самих цих осіб. Зокрема, саморегулюючі організації затверджують стандарти і правила підприємницької та іншої професійної діяльності, включно з заходами дисциплінарного впливу відносно членів відповідної організації. Результатом саморегулювання є акти, самостійно розроблені комерційними та некомерційними організаціями (приміром, положення про преміювання працівників, про бонусну систему в організації), акціонерні угоди, кодекси професійної етики тощо. Механізм саморегулювання є важливою ланкою в забезпеченні демократизації й розвитку інститутів громадянського суспільства. У юридичній літературі відзначається, що у багатьох випадках саморегулювання є більш ефективним, ніж державне регулювання [17, с. 332–338].

Сполучною ланкою між централізованим регулюванням і саморегулюванням є спільне регулювання, яке полягає у залученні в процесі розробки і прийняття загальнообов'язкових правил поведінки можливостей як державних правотворчих органів, так і громадських організацій. Наприклад, у ст. 6 згаданого модельного закону "Про основи регулювання Інтернету" сказано: "Підготовка нормативних правових актів, спрямованих на регулювання правовідносин, пов'язаних з використанням Інтернету, здійснюється при участі представників саморегульованих організацій користувачів і операторів послуг Інтернету як експертів (фахівців)". Крім того, слід звернути увагу на ч. 4 ст. 8 даного документу: "Саморегульовані організації в процесі регулювання Інтернету здійснюють: – громадський контроль за заходами, пропонуваними й застосовуваними державою; – громадську експертизу розроблюваних і (або) прийнятих законів та інших нормативних правових актів; – участь у розробці стандартів, застосовуваних при розвитку Інтернету; – участь в організації функціонування системи національних доменних імен; – контроль якості послуг, що надають-

ся операторами послуг Інтернету; - сприяння вирішенню завдання забезпечення рівноправного доступу громадян до Інтернету" [13].

Вказані світові тенденції розвитку правового регулювання набувають особливих рис в Україні внаслідок досить тривалого її перебування у стані перехідного періоду. Як зазначається у науковій літературі, перехідний період у розвитку права - це великомасштабний переворот у правовій надбудові, суть якого полягає в сублімації двох процесів: демонтажу традиційних правових інститутів і нарощування нових, нетрадиційних інституціональних правових структур, норм права. У перехідному періоді найбільш чітко помітне з'єднання трьох часових координат минулого, теперішнього і майбутнього. Їх співвідношення визначає інтенсивність перетворень права, вектор його розвитку. Важко вирішити, що відіграє в правовому житті більшу роль - минуле чи майбутнє. Перше накопичується у формі досвіду, що включає пізнання пануючих у суспільстві закономірностей і причинних зв'язків, друге - у вигляді цілей, намічуваних як бажані або обов'язкові елементи майбутнього. Намічена мета обумовлює вироблення правової політики, стратегії й тактики, що забезпечують її досягнення [18, с. 4]. Нажаль, досить суттєве розшарування українського суспільства як стосовно оцінки свого минулого, так і відносно мети подальшого розвитку не додає впевненості у швидкому виході України із перехідного стану розвитку. Попри багатоманітність інтересів різних соціальних груп сьогодні конче необхідно підвищувати якість правового регулювання суспільних відносин, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки держави, прискоренню темпів її розвитку й, відповідно, підвищенню рівня життя громадян.

Отже, основними, визначальними тенденціями розвитку правового регулювання в сучасних умовах, на нашу думку, слід вважати його універсалізацію та стандартизацію, децентралізацію та розвиток саморегулювання, наростання комплексного нормативного регулювання, збільшення його гарантійної складової, інтенсивний розвиток правового регулювання відносин, що виникають у кіберпросторі. На тлі цього зростає значення загальних принципів права у правовому регулюванні, які утворюють ціннісний каркас права, забезпечують його єдність і спадкоємність в процесі еволюційного розвитку суспільства.

Використана література:

1. Рыбаков В. А. Рецепция права: общетеоретический аспект / В. А. Рыбаков // Современное право. - 2009. - № 2. - С. 3-8.

2. Лукьянова Е. Г. Основные тенденции развития российского права в условиях глобализации / Е. Г. Лукьянова // Государство и право. - 2004. - № 7. - С. 84-89.
3. Язык закона / Боголюбов С. А., Казьмин И. Ф., Локшина М. Д., Москвин С. С., и др.; Под ред.: Пиголкин А. С. - М.: Юрид. лит., 1990. - 192 с.
4. Туранин В. Ю. Использование заимствованной терминологии в текстах современных российских законов возможности и пределы / В. Ю. Туранин // Современное право. - 2009. - № 4. - С. 14-17.
5. Скрипнюк О. Європейський вибір України: проблеми реалізації принципу законності / О. Скрипнюк // Право України. - 2009. - № 1. - С. 97-101.
6. Скрипнюк О. В. Принцип верховенства права і держава: деякі питання методологічного забезпечення теоретичного аналізу проблеми / О. В. Скрипнюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2008. - № 9. - С. 49-56.
7. Черненко А. К. Инновация как способ формирования современной российской правовой системы / А. К. Черненко // Гуманитарные науки в Сибири. - 2009. - № 1. - С. 77-81.
8. Мураховська Т. Є. Проблема існування комплексних галузей у системі права України / Т. Є. Мураховська // Вісник Національного університету внутрішніх справ. - 2005. - № 30. - С. 155-159.
9. Дронів Б. М. Змішані галузі як результат взаємовпливу приватного і публічного права / Б. М. Дронів // Форум права. - 2011. - № 4. - С. 213-218 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11dbmppp.pdf>.
10. Нуссбергер А. Развитие социальных прав на внутрисоциальном и международном уровнях / Ангелика Нуссбергер // Сравнительное конституционное обозрение. - 2008. - № 1. - С. 107-115.
11. Осипенко А. Л. О государственном регулировании сетевого информационного пространства / А. Л. Осипенко // Современное право. - 2009. - № 8. - С. 38-41.
12. Шарифов М. Ш. Суверенная власть в киберпространстве и в сетевом пространстве / М. Ш. Шарифов // Современное право. - 2009. - № 6. - С. 40-44.
13. Об основах регулирования Интернета: модельный закон от 16 мая 2011 г. Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ №36-9 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_o14
14. Конвенція про кіберзлочинність від 8 листопада 2001 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575
15. Про електронний цифровий підпис : закон України від 22 травня 2003 р. №852-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 36. - Ст. 276.
16. Концепція розвитку електронного урядування в Україні: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р. № 2250-р [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>

17. Эффективность законодательства в экономической сфере: науч.-практ. исследование / отв. ред. – проф. Ю. А. Тихомиров. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 384 с.

18. Рыбаков В. А. Переходный период в развитии права: к вопросу о понятии / В. А. Рыбаков // Современное право. – 2009. – № 4. – С. 3–10.